

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь—бакалавр

на тему:

**«РОЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ПЕРЕДАЧУ ТА
УСПАДКУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ
НаУКМА»**

Виконала: студентка 4-го
року навчання спеціальності
054 «Соціологія»

Бородієнко Софія Олександрівна

Керівник: Осипчук А. Д., кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології НаУКМА

Рецензент:

Закотюк Артем Миколайович

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК: _____ « ____ » _____ 2025 р.

Київ–2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕДАЧІ ТА УСПАДКУВАННІ ЦІННОСТЕЙ	4
1.1 Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Концептуалізація поняття «цінності»	14
1.2 Підходи до вивчення сімейного виховання, його функцій та впливу на передачу цінностей. Концептуалізація поняття «сім'я» та «сімейне виховання»	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕДАЧІ ТА УСПАДКУВАННІ ЦІННОСТЕЙ	22
2.1 Методика дослідження ролі сімейного виховання у передачі та успадкуванні цінностей: вибір підходу, інструментарій та вибірка	22
2.2 Узагальнення емпіричних даних щодо ролі сімейного виховання у передачі та успадкуванні цінностей (на прикладі студентів НаУКМА).....	23
ВИСНОВКИ	38
ДОДАТОК А	42
ДОДАТОК Б	51

ВСТУП

Сім'я виступає першою соціальною групою, в яку потрапляє індивід з моменту його народження. Перший етап соціалізації дитини відбувається саме в межах сім'ї та супроводжується процесом формування структури особистості, перейняттям нею поведінкових норм та ціннісних орієнтацій (Берегова, Федорчук, 2020). В родинному середовищі відбувається засвоєння первинних соціальних ролей, культурних та моральних норм, що надалі впливає на формування особистісних установок індивіда. Сімейне виховання є ключовим у процесі формування ціннісних орієнтацій індивіда, які в подальшому стають елементами мотиваційної структури особистості (Бондаренко, Крутогорська, 2018). Мотиви слугують основою для вибору соціальних установок, які визначають цілі й способи діяльності індивіда (Бондаренко, Крутогорська, 2018). В процесі соціалізації індивідом засвоюється також «габітус» - система настанов, схильностей та уподобань, які засвоюються в процесі щоденної взаємодії в межах родинного середовища (Бурдьє, 1998). Важливу роль у структурі сімейного виховання відіграє також формування ціннісного світогляду шляхом набуття емоційного зв'язку з батьками, ідентифікації індивіда з ними та наслідування моделей їх поведінки (Бурдьє, 1998).

Найбільш інтенсивно ціннісні орієнтації формуються на ранніх етапах життя, зокрема у дошкільному віці, що актуалізує доцільність їх дослідження в контексті сімейної передачі (Бондаренко, Крутогорська, 2018). У цей період дитина є чутливою до моральних впливів, активно переймає поведінкові моделі та емоційно залучається до значущих для неї моделей взаємодії (Берегова, Федорчук, 2020).

У вітчизняному контексті проблема формування цінностей через родинне виховання залишається недостатньо дослідженою попри її очевидну практичну значущість. Актуальність обраної теми посилюється в умовах сучасних суспільних трансформацій, коли зростає потреба в переосмисленні

ролі сім'ї як ключового інституту соціалізації та її здатності передавати гуманістичні, демократичні й етичні орієнтири. Саме тому в межах цієї роботи здійснено спробу проаналізувати те, яким чином родинне виховання впливає на формування та міжпоколінну трансмісію ціннісних орієнтацій у молодіжному середовищі, зокрема серед студентів університету.

Метою дослідження є з'ясування ролі сімейного виховання у формуванні та міжпоколінній передачі ціннісних орієнтацій студентів бакалаврату Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Об'єктом дослідження ціннісні орієнтації студентів бакалаврату Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Предметом дослідження є роль сімейного виховання у формуванні та передачі ціннісних орієнтацій цієї категорії студентів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕДАЧІ ТА УСПАДКУВАННІ ЦІННОСТЕЙ

1.1. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості.

Концептуалізація поняття «цінності»

Підходи до вивчення поняття цінностей змінювались з розвитком соціології та соціальної психології. Американський психолог Гордон Олпрот одним із перших концептуалізував цінності як основні характеристики особистості, що визначають її поведінку, життєві орієнтири та мотивацію (Oles, Hermans, 2010). Головним його внеском у вивчення цінностей стала їх систематизація в шість основних типів: політичні, естетичні, релігійні, соціальні, економічні, теоретичні (Oles, Hermans, 2010).

Поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» в соціології розглядались як важливий елемент соціальної регуляції, що визначає та спрямовує поведінку індивіда (Бондаренко, Крутогорська, 2018). У сфері соціальних наук вони трактуються як основні засади людського існування, що забезпечують зв'язок між свідомістю й буттям індивіда та світу (Бондаренко, Крутогорська, 2018).

Ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації, коли суспільно важлива інформація засвоюється індивідом та поступово включається до його внутрішнього світу, стаючи частиною його психологічної структури (Бондаренко, Крутогорська, 2018). Відповідно до визначення соціологічного словника Стіва Брюса та Стівена Йерлі, цінності займають особливе місце в соціології, оскільки саме їх індивід засвоює у процесі соціалізації, що допомагає підтримувати згуртованість у суспільстві (Bruse, Yearley, 2006, ст. 314). Цінності відіграють ключову роль у суспільному житті, виконуючи регулятивну функцію: вони встановлюють орієнтири поведінки, що забезпечують дотримання соціального порядку, а також визначають значущість окремих об'єктів, особистісних рис чи моделей дій, яких слід дотримуватись у конкретних життєвих обставинах (Матяж, Березянська, 2013). У сучасному науковому дискурсі поняття цінностей відображає глибинне ставлення індивіда до соціальної реальності, визначаючи мотиваційну основу його поведінки. Цінності впливають на всі аспекти діяльності особистості, формують її життєву орієнтацію, визначають смислове наповнення активності, а також виступають основою для осмислення власного досвіду, ставлення до навколишнього світу та до себе самої (Матяж, Березянська, 2013).

Мілтон Рокіч розглядав цінності як стійку організацію переконань, що впливають на поведінку індивіда, соціальну взаємодію та формування його кінцевих цілей існування (Rokeach, 1973). Рокіч поділяв цінності на термінальні – такі, що є кінцевими життєвими цілями, яких прагне індивід, та інструментальні, що покликані виступати засобами досягнення термінальних цінностей (Rokeach, 1973). Дослідником була запропонована ієрархічна система цінностей, де одні є більш важливими за інші, але не існують окремо, тобто залишаються в одній системі (Rokeach, 1973). Цінності формуються під впливом сім'ї, соціального середовища, культури та особистого досвіду індивіда (Rokeach, 1973). Учений вважав, що цінності зазвичай залишаються стабільними упродовж життя людини, і саме це забезпечує певну

послідовність її поведінки (Rokeach, 1973). Проте, ця стабільність не є абсолютною. У випадках сильних особистісних переживань або помітних змін у соціальних обставинах система цінностей може змінюватися (Rokeach, 1973). Завдяки цій здатності до змін, цінності можуть слугувати індикатором, за яким можна передбачити вибір людини в релігійній, професійній чи моральній сфері (Rokeach, 1973). Крім того, вони впливають не лише на зовнішню поведінку, але й на те, як особа осмислює події навколо себе, як формує уявлення про себе та світ (Rokeach, 1973).

На основі попередніх теорій, Шаломом Шварцом було сформовано теорію базових цінностей, в основі якої лежать десять основних цінностей, що визначають поведінку та є притаманними представникам всіх культур (Schwartz, 2012). В різних культурах ієрархія цінностей різниться залежно від сукупності структурних факторів (Schwartz, 2012). Цінності за Шварцом є стійкими переконаннями, що мають значення для індивіда, соціальної групи чи суспільства (Schwartz, 1992). Шварц об'єднав базові цінності в кругову модель, що ілюструє мотиваційний континуум та їх взаємозв'язок (Schwartz, 2012). Знаходження значень близько один до одного вказує на схожість їхніх базових мотивацій, відповідно, цінності, що знаходяться на протилежних сторонах схеми мають прямо протилежні мотивації (Schwartz, 2012). Цінності не є ізольованими та залежать від низки інших структурних факторів, таких як вік, культура тощо (Schwartz, 2012). Організація цінностей в кругову систему була зумовлена зручністю систематизації та дослідження, проте це не вказує на неможливість їх взаємодії, адже цінності залишаються елементами більшої мотиваційної структури (Schwartz, 2012).

Ш. Шварц визначає цінності як стійкі переконання, що пов'язані з емоційною залученістю особистості у момент їх актуалізації (Schwartz, 2012). Таким чином, усі цінності спрямовані на досягнення бажаних цілей і тому виступають рушійною силою мотивації поведінки (Schwartz, 2012). Їхня унікальність полягає в універсальній природі – вони не обмежуються конкретними діями чи ситуаціями, а проявляються в різних життєвих

контекстах (Schwartz, 2012). Цінності слугують внутрішніми критеріями оцінювання, за допомогою яких людина визначає, що є прийнятним, справедливим або значущим для неї в певному контексті (Schwartz, 2012). Вони слугують орієнтирами для розуміння власної поведінки та поведінки інших і таким чином формують основу самосприйняття та моральної рефлексії (Schwartz, 2012). Важливим критерієм є ієрархічність цінностей, оскільки кожен індивід надає різного значення цінностям, що з часом формує відносно стабільну систему пріоритетів (Schwartz, 2012).

Ієрархія цінностей є вирішальною у формуванні та виборі поведінки індивіда, оскільки це впорядковує особистісні пріоритети та те, яким чином індивід реагує на ситуації вибору. Оскільки більшість повсякденних дій мають відношення не до однієї, а до кількох цінностей водночас, індивід схильний обирати той варіант поведінки, який найбільше узгоджується з його внутрішньою ієрархією цінностей (Schwartz, 2012). Тобто, поведінка індивіда є результатом компромісу між релевантними цінностями, які можуть бути як сумісними, так і конфліктними. У ситуаціях, коли різні цінності суперечать одна одній, особа змушена робити вибір на користь тієї, що займає вищу позицію в її системі пріоритетів. Саме цей баланс між узгодженістю та суперечливістю ціннісних орієнтацій формує індивідуальний стиль поведінки у складних або неоднозначних життєвих ситуаціях (Schwartz, 2012). На зовнішньому рівні діаграми Шварцом було також виділено чотири вищі мотиваційні блоки, що об'єднують схожі за мотиваційною структурою базові цінності. Дана структурна організація складається з наступних блоків: збереження, відкритість до новизни, піклування та самоствердження (Schwartz, 2012).

Особливу увагу у своїй теорії Шварц приділяє структурі взаємозв'язків між цінностями. Він показав, що цінності не існують ізольовано, а утворюють мотиваційний континуум, де деякі цінності сумісні між собою (наприклад, безпека і конформність), а інші — суперечать одна одній (наприклад, універсалізм і влада) (Schwartz, 2006). Ця структура візуалізується у вигляді

кругової моделі, де близькість цінностей вказує на схожість мотивацій, а віддаленість — на конфлікт мотивацій. У своїх дослідженнях Шварц також звертав увагу на те, що хоч мотиваційні типи цінностей і структура їхніх взаємин є універсальними, однак ієрархія цінностей — тобто ступінь важливості кожної цінності для конкретної особистості або групи — істотно варіюється залежно від культури, соціального середовища та особистого досвіду (Schwartz, 2012).

Теорія цінностей Шалома Шварца ґрунтується на уявленні про цінності, що об'єднує шість ключових характеристик, присутніх у працях багатьох дослідників:

- (1) Цінності є переконаннями, що тісно пов'язані з емоційною складовою особистості. Кожна їх активація супроводжується емоційним наповненням (Schwartz, 2006).
- (2) Цінності невід'ємно пов'язані з бажаними цілями, що мотивують до дії (Schwartz, 2006).
- (3) Цінності є універсальними та можуть виходити за межі конкретних ситуацій чи дій. Вони можуть бути активованими в межах різних контекстів, що якісно відрізняє їх від сталих установок чи норм, які є релевантними в межах конкретних ситуацій чи конкретних дій (Schwartz, 2006).
- (4) Цінності виступають нормативними регуляторами чи критеріями, що формують підґрунтя для оцінювання подій та визначають, що є правильним чи хибним, прийнятним чи неприйнятним. Роль цінностей на формування повсякденних рішень є зазвичай неусвідомленою, натомість вони набувають таких характеристик у випадку конфлікту між кількома, важливими для індивіда, цінностями (Schwartz, 2006).
- (5) Цінності є впорядкованими за ступенем значущості відносно одна одної. Вони утворюють індивідуальну ієрархічну систему пріоритетів, що характеризує індивідів як особистостей. Дана ознака також якісно відрізняє цінності від сталих норм та установок (Schwartz, 2006).

(6) Поведінка індивіда зазвичай обумовлюється не окремою цінністю, а співвідношенням і важливістю кількох цінностей одночасно. У випадках конфлікту між цінностями індивід схильний ухвалювати рішення, спираючись на ті цінності, які мають вищу пріоритетність у його індивідуальній ієрархії та виявляються релевантними до конкретних обставин (Schwartz, 2006).

Вищезазначені характеристики є притаманними всім цінностям, проте це не дає змоги розрізнити їх між собою. Визначені Шварцом десять базових людських цінностей можливо розрізнити за типом мети чи мотивації, яку вони відображають (Schwartz, 2006):

- (1) Самостійність. Мотивацією людини з притаманною цінністю є незалежне мислення і дія, зокрема вибір, створення, дослідження. Вона ґрунтується на потребах в автономії, контролі та когнітивному освоєнні середовища (Schwartz, 1992, ст. 5–7; 2006, ст. 1). Сюди відносяться такі індикатори як свобода, допитливість, креативність, вибір власних цілей (Schwartz, 1992, ст. 5–7; 2006, ст. 1).
- (2) Стимуляція. Визначається як прагнення до новизни, збудження й викликів. Стимуляція пов'язана з потребою в оптимальному рівні активації психіки (Schwartz, 1992, ст. 7-8; 2006, ст. 1).
- (3) Гедонізм. Мотивацією людини з притаманною цінністю є бажання та прагнення індивіда до отримання чуттєвого задоволення чи насолоди. (Schwartz, 1992, ст. 8; 2006, ст. 1).
- (4) Досягнення. Мотивацією людини з притаманною цінністю є особистий успіх, підтверджений демонстрацією компетентності відповідно до соціальних стандартів (Schwartz, 1992, ст. 8; 2006, ст. 1). Дана цінність відповідає необхідності бути ефективним у соціальному контексті й отримувати визнання та включає такі маркери, як успішність, амбітність, впливовість (Schwartz, 1992, ст. 8; 2006, ст. 1).
- (5) Влада. Визначається як прагнення до соціального статусу, престижу та контролю над іншими індивідами чи ресурсами. Дана цінність відображає

потребу в ієрархічному впорядкуванні соціальних взаємодій і функціонуванні інституцій (Schwartz, 1992, ст. 8-9; 2006, ст. 1).

- (6) Безпека. Мотивацією людини з притаманною цінністю є безпека, стабільність та гармонія суспільства, стосунків й особистості (Schwartz, 1992, ст. 9; 2006, ст. 1). Вона включає як індивідуальні, так і колективні інтереси, оскільки задоволення потреб у безпеці стосується як особистісної захищеності, так і збереження порядку та добробуту в ширшому соціальному середовищі (Schwartz, 1992, ст. 9; 2006, ст. 1).
- (7) Конформізм. Мотивацією людини з притаманною цінністю є стримування дій, схильностей та імпульсів, які можуть засмутити або завдати шкоди іншим та порушити соціальні очікування чи норми (Schwartz, 2006, ст. 1).
- (8) Традиція. Мотивацією людини з притаманною цінністю є повага до культурних і релігійних звичаїв. Традиційні цінності символізують єдність групи, спадковість та неперервність соціального досвіду (Schwartz, 1992, ст. 10; 2006, ст. 1).
- (9) Доброзичливість. Мотивацією людини з притаманною цінністю є збереження та покращення благополуччя людей, з якими індивід часто перебуває в особистому контакті, тобто знаходиться у «внутрішній групі» (Schwartz, 1992, ст. 11; 2006, ст. 1).
- (10) Універсалізм. Мотивацією людини з притаманною цінністю є розуміння, вдячність, толерантність і захист заради добробуту всіх людей та природи (Schwartz, 1992, ст. 11; 2006, ст. 1). Універсалізм походить із потреби забезпечення співпраці з представниками зовнішніх соціальних груп (Schwartz, 1992, ст. 12; 2006, ст. 1).

Ці цінності вважаються універсальними, оскільки вони формуються у відповідь на три основні вимоги людського існування: потреби індивідів як біологічних істот, необхідність упорядкованої соціальної взаємодії та забезпечення стабільності й добробуту соціальних груп (Schwartz, 2006). Індивід не здатен самотійно впоратися з базовими вимогами людського існування, тому їх подолання потребує формулювання

відповідних цілей, взаємодії з іншими та залучення колективних зусиль. У цьому контексті цінності виступають соціально бажаними концептами, що репрезентують ці цілі у свідомості людини та функціонують як вербальні засоби для їх вираження у процесі соціальної взаємодії (Schwartz, 2006).

В межах гуманістичної психології було приділено увагу аналізу цінностей як внутрішніх орієнтирів особистості, які формуються на основі унікального суб'єктивного досвіду (Maslow, 1954; Rogers, 1961). Таким чином, система цінностей людини формується не лише під впливом зовнішніх соціальних норм, а насамперед у результаті її особистого досвіду, тобто того, як вона переживає власні почуття, осмислює потреби й поступово включає ці переживання у своє розуміння себе. Цінності у цьому підході розглядаються як результат внутрішнього процесу становлення особистості, а не просто засвоєння загальноприйнятих правил поведінки (Rogers, 1961; Maslow, 1954). Теорія мотивації А. Маслоу, що представлена у вигляді ієрархічної моделі потреб, охоплює послідовні рівні потреб: від базових фізіологічних до вищих психологічних (Maslow, 1954). Найвищим рівнем цієї ієрархії представлена потреба у самоактуалізації, що визначається як прагнення людини повністю реалізувати свій потенціал і досягти особистісного розвитку (Maslow, 1954). У цій концепції Маслоу вирізняє потреби нижчого рівня, що пов'язані з інструментальними цінностями, та потреби вищого порядку, які відповідають так званім цінностям буття (Maslow, 1954). Дані цінності мають глибоке особистісне значення і не сприймаються як засоби досягнення інших цілей, а є важливими самі по собі (Maslow, 1954). До них належать, зокрема, істина, краса, справедливість, гармонія та автентичність, що визначають життєві орієнтири особистості (Maslow, 1954). Формування даних цінностей, згідно з підходом Маслоу, відбувається не шляхом зовнішнього нав'язування норм чи їх трансмісії, а через особистий досвід, який інтегрується у внутрішній світ індивіда (Maslow, 1954). Зокрема, вищі цінності усвідомлюються через емоційно значущі переживання, які Маслоу описував як моменти пікового

досвіду, що суттєво впливають на світогляд і ціннісні установки людини (Maslow, 1954).

Карл Роджерс розглядав формування цінностей як процес, що є тісно пов'язаним із внутрішнім досвідом особистості та розвитком її уявлення про себе — «Я-концепції» (Rogers, 1961). Тобто, цінності не передаються індивідові автоматично через соціальні норми, а виникають поступово, у процесі глибокого усвідомлення власних почуттів, потреб і ставлення до подій, що відбуваються в його житті (Rogers, 1961). Роджерс наголошував, що для формування внутрішньо узгодженої системи цінностей необхідна відкритість до досвіду, тобто здатність приймати свої емоції та думки без їх заперечення або придушення (Rogers, 1961). У цьому процесі особливо важливою є організмична оцінка, тобто природна здатність людини оцінювати власний досвід з огляду на те, чи сприяє він її розвитку, самоповазі та внутрішньому комфорту (Rogers, 1961). Цінності, сформовані на основі такої оцінки, є глибоко особистими й виступають основою вибору поведінки, що узгоджується з автентичними переконаннями, а не з очікуваннями з боку соціального оточення (Rogers, 1961). Роджерс також підкреслював важливість емоційного клімату, в якому відбувається формування ціннісної системи. Він вважав, що внутрішньо значущі й стійкі цінності формуються лише тоді, коли індивід перебуває у підтримувальному середовищі, де присутні емпатія, безумовне прийняття та повага до його досвіду (Rogers, 1961). За таких умов людина відчуває себе психологічно захищеною, що дозволяє їй відкрито досліджувати свій досвід, формулювати власні висновки й інтегрувати їх у систему уявлень про себе (Rogers, 1961). Таким чином, цінності не лише регулюють поведінку, а й сприяють глибокому розумінню себе, розвитку моральної автономності та здатності до відповідального вибору у складних життєвих ситуаціях (Rogers, 1961).

Концепції А. Маслоу та М. Рокіча, попри відмінності у предметних акцентах, демонструють внутрішню узгодженість із іншими підходами до аналізу природи цінностей. Теорія Маслоу, в основі якої лежить ієрархія потреб,

розглядає цінності як похідні від мотиваційних рівнів особистості, насамперед — потреби в самоактуалізації (Maslow, 1954). Подібний акцент на мотиваційну природу цінностей простежується також у концепції Ш. Шварца, де цінності визначаються як цілі, що керують поведінкою та присутні в різних культурах (Schwartz, 2012). В обох підходах цінності функціонують як чинники регуляції дії та внутрішніх орієнтацій. Підхід М. Рокіча, який трактує цінності як когнітивну структуру переконань, що має ієрархічну організацію, концептуально наближається до типології Г. Олпорта, де цінності виступають елементами стабільної особистісної структури (Rokeach, 1973). Обидва автори підкреслюють внутрішню організованість цінностей, а також їх зв'язок із життєвими орієнтаціями особистості. Подібно до Маслоу, Рокіч визнає можливість зміни структури цінностей під впливом досвіду, зберігаючи водночас уявлення про їх відносну сталість. У концепції К. Роджерса цінності розглядаються в контексті особистого досвіду, що інтегрується у структуру «Я», та організмичної оцінки, яка слугує критерієм значущості переживань (Rogers, 1961). Відмінно від когнітивного підходу Рокіча, Роджерс зосереджується на афективній складовій формування цінностей, підкреслюючи їхню залежність від умов міжособистісної взаємодії та суб'єктивної відкритості до досвіду. Погляди Роджерса й Маслоу в цьому аспекті виявляють концептуальну близькість, зокрема в уявленні про внутрішнє походження ціннісних орієнтацій. Зіставлення розглянутих теорій свідчить про наявність взаємодоповнюваних підходів до розуміння цінностей: як структурованих когнітивних утворень (Рокіч, Олпорт), як мотиваційних чинників (Маслоу, Шварц), а також як результату індивідуального досвіду (Роджерс). У сукупності ці підходи формують концептуальне підґрунтя для подальшого аналізу механізмів формування і передачі цінностей у соціальному контексті.

1.2. Підходи до вивчення сімейного виховання, його функцій та впливу на передачу цінностей. Концептуалізація поняття «сім'я» та «сімейне виховання»

Початкове ознайомлення індивіда з цінностями відбувається в межах первинної соціалізації, яка здійснюється у родинному середовищі. Саме сім'я як перша соціальна група формує базові уявлення про значущі норми та орієнтири, що з часом набувають статусу особистісно значущих цінностей (Матяж, Березянська, 2013). Стів Брюс та Стівен Йерлі в соціологічному словнику концептуалізують поняття сім'ї як близької інтимної групи людей, пов'язаних один з одним кровними та юридичними зв'язками, а також статевими стосунками, в якій дорослі несуть відповідальність за турботу та виховання своїх дітей (біологічних чи усиновлених) (Bruce, Yearley, 2006, ст. 103). У подальшому, з розвитком особистості та розширенням соціального досвіду, індивід набуває здатності самостійно визначати домінуючі для себе цінності, які структурують його ціннісну систему та визначають її ієрархію на конкретному етапі життя (Матяж, Березянська, 2013). Водночас навіть ті цінності, які згодом обираються усвідомлено, формуються на основі тих, що були перейняті індивідом в процесі первинної соціалізації в межах родини (Матяж, Березянська, 2013). Соціалізація являє собою динамічний процес становлення особистості, що відбувається шляхом інтегрування індивіда до соціального середовища, засвоєння ним правил, цінностей та норм, притаманним суспільству. Однією з ключових функцій соціалізації є забезпечення спадкоємності соціальної системи за рахунок включення нових поколінь в соціальну систему (Матяж, Березянська, 2013).

Альбертом Бандурою було запропоновано теорію соціального навчання, що досліджує цінності та їх передачу в сім'ї (Bandura, 1977). Вченим запропоновано ідею існування реципрокного зв'язку між поведінкою, особистісними характеристиками індивіда та зовнішніми чинниками середовища (Bandura, 1977). Відповідно до теоретичного підґрунтя,

Бандурою було розроблено модель триадичного детермінізму, що полягає у взаємозумовленості трьох компонентів: поведінки, особистісних (когнітивних, мотиваційних, емоційних) характеристик індивіда та чинників зовнішнього середовища (Bandura, 1977). Проте, в межах цієї моделі зазначається, що жоден зі згаданих елементів не є домінантним або незалежним (Bandura, 1977). Натомість вони мають беззаперечний вплив один на одного в процесі безперервної взаємодії (Bandura, 1977). Даний підхід розглядає індивіда як активного учасника соціальної взаємодії, що здатен не лише адаптуватись до умов певного середовища, але й цілеспрямовано впливати на нього завдяки власній поведінці та усвідомленим рішенням (Bandura, 1977). У межах теорії соціального навчання нові патерни поведінки можуть бути засвоєні як шляхом безпосереднього досвіду індивіда, так і шляхом спостереження за поведінкою інших (Bandura, 1977). Вченим визначено найпростішу форму навчання – ту, що базується на особистому досвіді (Bandura, 1977). Через процес диференційованого підкріплення, що характеризується наявністю наслідків у вигляді нагороди чи покарання після кожної дії, успішні форми поведінки закріплюються з часом, тоді як неуспішні відкидаються (Bandura, 1977). Прийнято вважати, що реакції посилюються автоматично й несвідомо, коли вони мають наслідки завдяки когнітивним здібностям індивіда, що дозволяє значною мірою підвищити ефективність навчання (Bandura, 1977). Підкріплення, в межах теорії соціального навчання, виконує інформаційну та мотиваційну функції (Bandura, 1977). Спостереження за наслідками певних дій в процесі навчання виконують інформаційну функцію, що дає змогу індивіду формувати гіпотези про те, яка поведінка з більшою ймовірністю буде прийнятною (Bandura, 1977). В подальшому дані гіпотези беруть участь в формуванні поведінки індивіда, що підкріплюється кореляцією між дією та реакцією на неї (Bandura, 1977). Завдяки здатності передбачати наслідки, підкріплення також виконує мотиваційно-стимулюючу функцію (Bandura, 1977). В даному контексті буде доречним згадати теорію соціального обміну

Гоманса, що також наголошує на формуванні поведінкових моделей та цінностей шляхом їх схвалення чи засудження (Homans, 1958). Що частіше дитина отримує схвалення певних дій чи висловлювань, то частіше дані патерни будуть імплементуватись нею під час соціальної взаємодії (Homans, 1958). Оскільки більшість людської поведінки не контролюється негайним зовнішнім підкріпленням, індивід приймає рішення, що регулюються очікуваними наслідками, про які можна судити на основі попередньо набутого досвіду (Bandura, 1977). Відповідно, здатність передбачати потенційні наслідки може мати вплив як на поведінку в реальному часі, так і на наслідки, що дає здатність індивіду на когнітивному рівні діяти усвідомлено та передбачувано (Bandura, 1977). В даному контексті ключовим механізмом засвоєння норм та цінностей виступає моделювання, тобто спостереження за поведінкою значущих інших, насамперед батьків та інших членів першої соціальної групи, до якої потрапляє індивід, з подальшим її відтворенням (Bandura, 1986). Автором було введено поняття моделей для позначення значущих осіб, з яких діти беруть приклад (International Journal of Sociology and Anthropology Research, 2016). Зазначається, що одночасно дитина може мати безліч таких моделей, але зазвичай перевага надається тим, кого вона сприймає як подібних до себе. На наступному етапі відбувається так зване «випробування» моделі, коли дитина, відтворюючи певну модель поведінки, відслідковує реакцію на неї (International Journal of Sociology and Anthropology Research, 2016). Якщо соціальне середовище реагує схвально, така модель з більшою вірогідністю закріпиться та повторюватиметься в подальшому. Виділяють два типи підкріплення: зовнішнє – оцінка з боку інших, та внутрішнє – реакція самої дитини (International Journal of Sociology and Anthropology Research, 2016). Оскільки дитина завжди прагне отримати схвалення, найімовірнішою буде імплементация поведінкових патернів, що викликають позитивну реакцію як ззовні, так і всередині (International Journal of Sociology and Anthropology Research, 2016). Відповідно, формування ціннісних орієнтацій відбувається не лише внаслідок прямого підкріплення

шляхом нагород чи покарань, а й завдяки когнітивному опрацюванню інформації (Bandura, 1986). Даний процес передбачає низку послідовних етапів, що сприяють засвоєнню поведінки: спостереження, збереження інформації, здатність до її відтворення та наявність мотивації до реалізації засвоєної поведінки (Bandura, 1986). Сім'я в даному випадку виконує подвійну функцію, будучи джерелом ціннісних моделей та виступаючи простором для їх закріплення через досвід та зворотній зв'язок (Wentzel, 2002).

Ще одним важливим підходом до розуміння формування цінностей є концепція «дзеркального Я» Чарльза Гортон Кулі. Відповідно до цього підходу уявлення індивіда про себе, його самооцінка, система норм та моральні орієнтири формуються в результаті соціальної взаємодії з іншими представниками соціальних груп (Cooley, 1902). «Я» представляє собою відображення реакцій соціуму, насамперед значущих інших, чия думка має значення для індивіда (Cooley, 1902). Чарльзом Кулі було описано трирівневий механізм формування «дзеркального Я». Перший етап представляє собою уявлення індивіда про те, як він виглядає в очах інших (Cooley, 1902). На другому етапі він уявляє, як інші оцінюють його, а на третьому переживає відповідні емоції, такі як гордість, сором, провина тощо, які в подальшому впливають на формування поведінки (Cooley, 1902). Даний механізм має вплив на процес соціалізації в сімейному контексті, оскільки дитина отримує фундаментальні уявлення про себе, свої можливості, уявлення щодо належної поведінки та моральні й ціннісні орієнтири саме в межах родини, що виступає першою та найбільш значущою соціальною групою (Cooley, 1902). Батьки першими формують у дитини розуміння її власної поведінки та значущості в соціальному контексті, через яке вона згодом навчається оцінювати себе (Cooley, 1902). Попри зовнішню залежність від оцінок, індивід з часом вчиться інтерпретувати емоційні реакції та починає обирати, яким судженням варто надавати значення (Cooley, 1902). Якщо певна поведінка викликає схвалення, позитивну реакцію чи похвалу

боку батьків, то згодом вона закріплюється та інтегрується в систему цінностей індивіда як морально правильна та прийнятна й, навпаки, якщо вчинки дитини викликають осуд, вони можуть бути сприйнятими, як неприйнятні та уникатимуться в подальшому (Cooley, 1902). Важливо зосередитися на емоційному компоненті соціалізації, адже емоційна реакція, викликана діями індивіда, переводить зовнішнє оцінювання у внутрішню моральну регуляцію (Cooley, 1902). З цього виходить, що в процесі сімейного виховання цінності не просто передаються як правила чи установки, а засвоюються індивідом як частина його самоідентифікації (Cooley, 1902).

В теорії культурного капіталу П'єра Бурдьє цінності можуть бути розглянуті як одна з категорій культурного капіталу, який існує у формі набутих та закріплених схильностей, тобто втіленого капіталу (Bourdieu, 1986). Вченим визначено культурний капітал як сукупність ресурсів, що пов'язані з культурними знаннями, компетенціями, стилем мислення та сприйняття, що передаються в процесі соціалізації індивіда, зокрема в сім'ї (Bourdieu, 1986). Культурний капітал може існувати в трьох станах: у вкоріненому стані, що виражається наявністю тривалих установок, у об'єктивному стані, що зазвичай передбачає наявність фізичних культурних благ та в інституціоналізованому стані, що передбачає наявність освітніх кваліфікацій, дипломів, сертифікатів тощо (Bourdieu, 1986). Вкорінений стан культурного капіталу корелює найбільше з передачею цінностей в сім'ї, оскільки саме він формується в процесі тривалої соціалізації, повсякденних практик у родинному середовищі та виховання (Bourdieu, 1986). Дані цінності становлять основну частину габітусу, тобто системи довготривалих, тілесно закріплених схем сприйняття, мислення та дії, які формуються у процесі ранньої соціалізації (Bourdieu, 1990, ст. 53). Габітус виступає продуктом несвідомого засвоєння практик, зумовлених соціальним походженням і досвідом індивіда, що відображається у його ставленні до праці, знання, освіти, а також у взаємодії з іншими людьми (Bourdieu, 1990, ст. 53). У контексті родинного виховання передача цінностей здійснюється насамперед

не шляхом вербалізованих інструкцій, а через щоденне занурення дитини в соціальне середовище родини, що супроводжується спостереженням за поведінкою батьків, повторенням їхніх тілесних практик, жестів, перейняття ставлень, які згодом стають частиною особистості індивіда (Bourdieu, 1990). Габітус відіграє ключову роль у відтворенні соціального порядку, виступаючи механізмом культурної спадковості (Bourdieu, 1977). За допомогою даного механізму норми, схильності та способи мислення, засвоєні в межах родини та соціального середовища, передаються з покоління в покоління (Bourdieu, 1977). Фіксація характерних для певної соціальної групи норм та практик забезпечує їх подальше відтворення (Bourdieu, 1977).

Мелвіном Херсковіцем була запропонована теорія інкультурації та соціалізації, яка представляє ці два процеси як такі, що пов'язані між собою. Соціалізація сприяє інтеграції індивіда в суспільство, в той час як інкультурація – його входженню в культуру (Herskovits, 1955). Соціалізація розглядається як процес засвоєння базових соціальних норм, традицій, цінностей та уявлень, що регулюють поведінку індивіда в межах певної соціальної групи (Herskovits, 1955). Цей процес охоплює як формальні канали впливу, до прикладу освіта, нормативне виховання тощо, так і неформальні – участь в повсякденному житті, комунікацію в сім'ї та соціальному середовищі, спостереження тощо (Herskovits, 1955). Відповідно до очікувань певної соціальної групи, відбувається пристосування до соціально-бажаних моделей поведінки (Cummins, 1988). Прагнучи залишатись членом певної спільноти, індивід приймає та засвоює загальноприйняті уявлення про те, що вважається правильним або неправильним й на цій основі будує власні ціннісні орієнтири (Cummins, 1988). Інкультурація розглядається як безперервний процес, що починається в ранньому дитинстві та триває протягом всього життя й складається з двох етапів. Першим етапом виступає дитячий, коли індивід виступає об'єктом впливу, що пасивно засвоює досвід та цінності попередніх поколінь (Herskovits, 1955). Під час дорослого етапу індивід виступає суб'єктом, що здатен самостійно переосмислювати чи навіть

транслявати цінності певній соціальній групі (Herskovits, 1955). Попри двосторонність транслявання цінностей, процеси соціалізації та інкультурації є важливими чинниками у формуванні та передачі цінностей. Вони забезпечують адаптацію індивіда до соціо-культурного середовища та сприяють засвоєнню моральних орієнтирів, визначення індивідом ставлення до себе та інших. Ці процеси забезпечують спадковість культурних норм, міжпоколінну трансмісію цінностей та формування ідентичності особистості (Herskovits, 1955).

Висновки до розділу 1.

Аналіз представлених підходів до вивчення природи цінностей, механізмів їх формування та передачі шляхом сімейного виховання дозволяє дійти висновку, що цінності виступають одними з головних регуляторів поведінки та визначають життєві орієнтири особистості, а їх засвоєння є результатом комплексної взаємодії когнітивних, афективних та соціокультурних чинників. Цінності у науковому дискурсі визначаються як стійкі когнітивні та емоційні орієнтири, що виконують функції регуляції соціальної поведінки та визначають зміст життєвих рішень особистості. Цінності формуються під впливом зовнішніх соціальних впливів (сім'я, соціальні інститути тощо) та внутрішніх психологічних процесів. Цінності не є статичними, вони мають схильність змінюватись впродовж життя залежно від особистих переживань, соціальних контекстів та соціальних трансформацій. Відповідно до більшості теорій, цінності мають ієрархічну структуру, що забезпечує узгодженість поведінки та служить внутрішнім орієнтиром морального вибору. Окрім цього, цінності мають вплив на формування самосприйняття індивіда, його світогляду та здатності до саморефлексії. Сім'я має важливе значення у контексті формування цінностей, оскільки виконує роль основного агента первинної соціалізації. Будучи першою соціальною групою, в яку потрапляє індивід, сім'я формує початкові уявлення про соціальні ролі, моральні норми та значущі цінності, що згодом інтегруються в особистісну структуру

індивіда. В межах теорії соціального навчання Альберта Бандури основними механізмами передачі та засвоєння цінностей є спостереження за поведінкою батьків, її відтворення, емоційна реакція на неї та підкріплення у вигляді схвалення чи осуду. Через процес моделювання поведінки індивід засвоює патерни поведінки та пов'язані з ними уявлення про те, що є бажаним, правильним та соціально прийнятним. Ціннісні орієнтації не формуються лише шляхом раціонального навчання чи прямої трансмісії. Відповідно до концепції «дзеркального Я» Чарльза Кулі, уявлення про себе та моральні судження виникають у індивіда в процесі емоційно забарвленої соціальної взаємодії, де оцінки значущих інших засвоюються та стають основою саморефлексії. Батьки виступають носіями соціальних норм та важливими референтними фігурами, в процесі взаємодії з якими дитина формує уявлення про себе, власні вчинки та соціальну прийнятність власних дій.

Важливий внесок у пояснення механізмів передачі цінностей в сім'ї внесла теорія П'єра Бурдьє, де вони розглядаються як елементи культурного капіталу, що засвоюються в процесі повсякденної взаємодії. Родинне середовище транслює норми, звички та моделі поведінки, які з процесом соціалізації індивіда визначають його ціннісні орієнтації, через габітус. Процес трансмісії є латентним та відбувається здебільшого неусвідомлено, хоча має значний вплив на формування довготривалих ціннісних установок.

Натомість, концепція інкультурації М. Херсковіца розглядає процес передачі цінностей, як динамічний процес, що складається з двох етапів. На першому, пасивному етапі дитиною засвоюються та переймаються цінності, на другому, активному етапі індивід переосмислює перейняті цінності відповідно до свого досвіду та має здатність передавати їх.

Розглянуті торії дозволяють концептуалізувати поняття сімейного виховання як комплексного соціокультурного процесу, який поєднує мотиваційні, когнітивні та афективні компоненти формування цінностей. Цінності, засвоєні в процесі сімейного виховання, відіграють важливу роль в

формуванні ієрархії ціннісних орієнтацій, життєвих стратегій та моральних орієнтирів.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕРЕДАЧІ ТА УСПАДКУВАННІ ЦІННОСТЕЙ

2.1. Методика дослідження ролі сімейного виховання у передачі та успадкуванні цінностей: вибір підходу, інструментарій та вибірка орієнтацій студентів НаУКМА: вибір підходу, інструментарій та вибірка

У цьому дослідженні було застосовано кількісний підхід, який передбачає збір відповідей на однакові для всіх учасників запитання та їх подальший статистичний аналіз. Такий підхід дозволяє виявити загальні закономірності у вираженості базових цінностей студентів, а також оцінити, як саме родинне виховання пов'язане з формуванням цих цінностей. Методика кількісного аналізу була обрана тому, що вона дає змогу проаналізувати зв'язки між змінними на основі даних, отриманих від великої кількості учасників. Основним методом збору даних виступило онлайн-опитування, побудоване на основі стандартизованого портретного опитувальника Ш. Шварца (PVQ-21), доповненого авторським блоком запитань, що стосуються родинного виховання (Додаток А). Опитувальник було поширено серед студентів освітнього рівня «бакалавр» Національного університету «Києво-Могилянська академія» шляхом розміщення у внутрішніх академічних каналах комунікації та персоналізованої розсилки. Така стратегія дозволила охопити достатню кількість респондентів для проведення статистично обґрунтованого аналізу. Участь в опитуванні взяли 300 студентів бакалаврських програм Національного університету «Києво-Могилянська академія». До критеріїв включення належали: навчання на бакалаврській програмі в НаУКМА на момент проведення опитування; вік у межах 17–26 років, що охоплює типовий студентський вік; наявність повністю або

переважно заповненої анкети без пропусків у ключових змінних. Після перевірки та очищення даних до фінального масиву для статистичного аналізу було включено відповіді 290 респондентів. Решта анкет були виключені через наявність технічних помилок, значної кількості пропущених відповідей у ключових змінних або некоректне заповнення опитувальника. Такий підхід до обробки даних відповідає стандартам кількісного аналізу, які вимагають забезпечення якості та повноти інформації для коректного обчислення індексів і статистичних показників (Field, 2018; Pallant, 2020). Дані було зібрано через Google Forms, а подальша обробка здійснювалася у програмному середовищі SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Попередня обробка включала перекодування змінних, приведення шкал до єдиного формату, виключення технічних значень («важко визначитись») та побудову індексів цінностей згідно з теоретичною структурою моделі Шварца. Зокрема, було створено одинадцять індексів: десять — для базових людських цінностей, і один — для родинного впливу. Кількісний підхід також дозволив здійснити розрахунок описової статистики (середнє значення, стандартне відхилення, мінімум, максимум), перевірити надійність шкал за допомогою коефіцієнта α Кронбаха, а також провести серію статистичних тестів — непараметричні тести Манна–Уїтні для виявлення гендерних відмінностей і кореляційний аналіз Спірмена для перевірки зв'язку між змінними.

Для реалізації поставленої мети в роботі було визначено такі завдання:

- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до вивчення феномену ціннісних орієнтацій та ролі сім'ї у їх формуванні;
- проаналізувати ключові соціально-психологічні та соціологічні концепції, що пояснюють механізми міжпоколінної трансмісії цінностей;
- обґрунтувати та адаптувати методик, релевантну до поставленої мети та специфіки досліджуваної вибірки;

- емпірично дослідити роль родинного виховання у формуванні ціннісних орієнтацій студентів бакалаврату НаУКМА;
- здійснити статистичний аналіз отриманих результатів та теоретичне їх узагальнення у контексті обраних концепцій.

Гіпотезами дослідження є:

H_0 : сімейне виховання впливає на передачу та успадкування базових цінностей; існують статистично значущі гендерні відмінності в передачі й успадкуванні базових цінностей.

H_1 : сімейне виховання не впливає на передачу та успадкування базових цінностей; не існує статистично значущі гендерні відмінності в передачі й успадкуванні базових цінностей.

2.2. Узагальнення емпіричних даних щодо ролі сімейного виховання у передачі та успадкуванні цінностей (на прикладі студентів НаУКМА)

Після завершення етапу збору даних було здійснено низку процедур, спрямованих на підготовку масиву для подальшого статистичного аналізу. Для підготовки зібраних анкет до аналізу було здійснено попередню ручну обробку та перекодування масиву даних. Зокрема, всі текстові змінні було перекладено англійською мовою з метою забезпечення коректного відображення в інтерфейсі програми SPSS. Змінні було перейменовано відповідно до структури опитувальника: відповіді респондентів на пункти ціннісного опитувальника PVQ-21 позначено як $pvq1 - pvq21$, а запитання блоку про сімейне виховання — як $fam1 - fam6$. Усі ці змінні було віднесено до порядкової шкали вимірювання, що відповідає логіці їхньої побудови (від "зовсім не схоже на мене" до "дуже схоже на мене").

Окрему увагу було приділено змінній віку, яка у вихідному файлі мала текстовий формат, оскільки дані було зібрано через гугл-форму, де відповіді автоматично зберігалися у вигляді текстових значень. Це унеможливило

використання змінної «Вік» у більшості статистичних процедур, оскільки SPSS не розпізнає числові операції для текстового формату. У процесі попередньої обробки даних змінну було очищено від некоректних значень (наприклад, випадково введених символів, пробілів або додаткових знаків), після чого здійснено її перекодування у числову змінну Age_clean. Це перекодування було реалізовано за допомогою функції NUMBER(Age, F8.0), яка дає змогу відображати цілі числа до восьми символів максимум без десяткових знаків. Завдяки цьому стало можливим опрацювання змінної віку як повноцінної числової змінної, зокрема її включення до описових статистик, побудови шкал, виконання кореляційного та регресійного аналізу. Усі змінні, що вимірювали цінності за шкалою PVQ-21, а також сімейний блок (fam1–fam6), було налаштовано відповідним чином: через вкладку Variable View у колонці Missing для кожної змінної було вказано, що значення 99 слід інтерпретувати як пропущене (missing value). Це забезпечило статистичну коректність розрахунків, виключаючи технічні відповіді з обчислення середніх значень, кореляцій та регресій.

Після приведення шкал до уніфікованого вигляду було здійснено обчислення індексів базових людських цінностей за теорією Ш. Шварца. Індeksi створювались як середні значення з відповідних пунктів опитувальника, що згруповані згідно з типовими категоріями у теорії Шварца (Schwartz, 1992; Schwartz, 2006). Усього було сформовано 10 індексів:

- (1) Універсалізм (Universalism): COMPUTE idx_universalism = MEAN(pvq5, pvq8, pvq14).
- (2) Самостійність (Self-Direction): COMPUTE idx_selfdir = MEAN(pvq1, pvq11).
- (3) Стимуляція (Stimulation): COMPUTE idx_stimulation = MEAN(pvq6, pvq15).
- (4) Гедонізм (Hedonism): COMPUTE idxHedonism = MEAN(pvq10, pvq21).
- (5) Досягнення (Achievement): COMPUTE idxAchiev = MEAN(pvq4, pvq13).

- (6) Влада (Power): $\text{COMPUTE idxPower} = \text{MEAN}(\text{pvq2}, \text{pvq17})$.
- (7) Безпека (Security): $\text{COMPUTE idxSecurity} = \text{MEAN}(\text{pvq16}, \text{pvq18})$.
- (8) Конформізм (Conformity): $\text{COMPUTE idxConformity} = \text{MEAN}(\text{pvq7}, \text{pvq20})$.
- (9) Традиція (Tradition): $\text{COMPUTE idxTradition} = \text{MEAN}(\text{pvq9}, \text{pvq19})$.
- (10) Доброзичливість (Benevolence): $\text{COMPUTE idxBenevolence} = \text{MEAN}(\text{pvq12}, \text{pvq3})$.

2.3 Статистичний аналіз ціннісних орієнтацій та родинного впливу: описові характеристики, надійність шкал і виявлення взаємозв'язків

З метою первинної перевірки розподілу значень за шкалами, після створення змінних-індексів було проведено розрахунок описової статистики для кожного з пунктів опитувальника PVQ-21, блоку сімейного впливу (fam1–fam6), а також для соціодемографічних змінних Age_clean та Course. До базових показників описової статистики було включено: середнє арифметичне значення (Mean), стандартне відхилення (Standard Deviation), мінімальне (Minimum) та максимальне (Maximum) значення, а також кількість валідних відповідей (N). Дані індикатори дають змогу оцінити повноту та якість зібраних даних, а також ідентифікувати потенційні аномалії, що могли виникнути під час збору або кодування відповідей.

Середнє арифметичне значення (Mean) є показником загальної тенденції розподілу відповідей респондентів (Field, 2018). У контексті даного дослідження воно відображає усереднений рівень згоди респондентів із певним твердженням, що вимірювалося за шкалою від 1 («зовсім не схоже на мене») до 6 («дуже схоже на мене»).

Стандартне відхилення (Standard Deviation) дозволяє оцінити, наскільки відповіді респондентів відрізняються від середнього значення (Field, 2018). Наприклад, стандартне відхилення 1.56 за змінною Age_clean свідчить

про певний розкид у віці опитаних, хоча цей розкид є помірним. Загалом, стандартне відхилення в межах 1.0–1.5 вважається характерним для досліджень із використанням шкал Лайкерта, і свідчить про відносну узгодженість відповідей (Babbie, 2015).

Мінімальне значення (Minimum) відображає найменше числове значення, зафіксоване у відповідях респондентів, а максимальне значення (Maximum) — найбільше. У межах шкал, побудованих на 6-бальній оцінці, дані показники використовуються для виявлення потенційно помилкових або невалідних значень. У даному масиві всі змінні мали значення в межах від 1 до 6, що підтверджує успішне перекодування попередньо введених технічних значень, зокрема 99, які у структурі опитувальника позначали відповідь «важко визначитись» і були позначені як пропущені (missing).

Кількість валідних відповідей (N) показує, скільки учасників анкети надали відповідь на кожен конкретний пункт, що підлягає аналізу (Babbie, 2015). Цей показник дозволяє виявити обсяг фактичної участі у кожному пункті опитувальника та оцінити повноту даних (Babbie, 2015). Якщо значення N помітно менше за загальну кількість респондентів, це свідчить про наявність пропусків у відповідях.

Мінімальне значення по всім змінним, які вимірювались за шкалою Лайкерта, становило 1, що відповідає варіанту «зовсім не схоже на мене». Максимальне значення становило 6, що відповідає відповіді «дуже схоже на мене», за винятком змінної *rvq10*, де максимальне значення — 5, що може вказувати на особливості сприйняття цього твердження.

За змінною *Age_clean* мінімальний вік респондентів склав 17 років, максимальний — 26 років, а середній — 20.2 року, зі стандартним відхиленням 1.56, що вказує на відносну однорідність вікової вибірки.

За змінною *Course* (курс навчання) значення варіювалися від 1 до 4, що відповідає першому – четвертому курсу бакалаврату.

Загальна кількість респондентів, які заповнили всі змінні без пропусків (Valid N (listwise)), становила 236 осіб, що є прийнятним показником повноти масиву для соціологічного дослідження (Pallant, 2020).

Окремо було здійснено опис соціодемографічних характеристик вибірки, які дозволяють оцінити її однорідність та релевантність дослідженню. За змінною Age_clean середній вік респондентів становив 20,2 року ($M = 20.20$; $SD = 1.57$), у межах від 17 до 26 років, що є типовим діапазоном для студентської вибірки.

Розподіл за курсом навчання є доволі рівномірним, охоплюючи всі роки бакалаврату: від 1 до 4 курсу, з середнім значенням 2.82 ($SD = 0.86$). Це свідчить про достатню представленість студентів різного навчального досвіду у структурі вибірки.

У вибірці переважають особи жіночої статі: 223 респондентки (74,3%), тоді як чоловіків — 73 особи (24,3%). Дані чотирьох респондентів (1,3%) були позначені як пропущені.

У межах дослідження було використано модель базових людських цінностей Шварца, яка представляє та систематизує ціннісні орієнтації відповідно до їх мотиваційного типу (Schwartz, 2012). Кожна з цих цінностей представлена та вимірюється за допомогою портретного опитувальника PVQ-21, де цінності представлені за допомогою короткого опису людини з відповідними установками чи поведінкою. Респондентам пропонувалося оцінити ступінь схожості цієї особи із собою за шкалою від 1 (дуже схоже на мене) до 6 (зовсім не схоже на мене). Усі 21 пункт було згруповано відповідно до чотирьох узагальнених мотиваційних категорій — Збереження (Conservation), Відкритість до змін (Openness to Change), Самоствердження (Self-Enhancement) та Піклування (Self-Transcendence), які відображають різні напрями особистісної орієнтації. У таблиці 1 наведено відповідність між секторами моделі, базовими цінностями, що входять до кожного з них, та формулюваннями, які слугували емпіричними індикаторами у використаному опитувальнику.

Таблиця 2.1.

**Ціннісні орієнтації, що вимірюються Портретним опитувальником Ш.
Шварца**

Сектор	Цінність	Формулювання, що слугує вимірним індикатором у Портретному опитувальнику
Самоствердження	Досягнення	Для нього (неї) важливо демонструвати всім свої здібності. Він (вона) хоче, щоб люди захоплювалися тим, що він (вона) робить
		Для нього (неї) дуже важливо бути успішним. Він (вона) сподівається, що люди визнають його (її) досягнення
	Влада	Для нього (неї) важливо бути багатим. Він (вона) бажає мати багато грошей та дорогі речі
		Для нього (неї) важливо бути шановною людиною. Він (вона) хоче, щоб люди робили те, що він (вона) скаже
Піклування	Доброзичливість	Для нього (неї) дуже важливо допомагати оточуючим людям. Він (вона) хоче дбати про їх благополуччя
		Для нього (неї) важливо бути відданим своїм друзям. Він (вона) хоче присвятити себе близьким людям
		Для нього (неї) дуже важливо, щоб у ставленні до людей в усьому світі була рівність. Він (вона) впевнений, що у всіх мають бути рівні

	Універсалізм	можливості у житті
		Він (вона) вважає важливим вислухати думки людей, що від нього відрізняються. Навіть якщо він (вона) не згоден з ними, він (вона) все одно бажає зрозуміти їх точку зору
		Він (вона) твердо впевнений, що люди повинні дбати про природу. Для нього (неї) важливо турбуватися про довкілля
Відкритість до змін	Самостійність	Для нього (неї) важливо вигадувати нові ідеї та бути творчою людиною. Йому (їй) подобається все робити у свій оригінальний спосіб
		Для нього (неї) важливо самостійно приймати рішення про те, що робити. Йому (їй) подобається бути вільним та не бути залежним
	Гедонізм	Для нього (неї) важливо добре проводити час. Йому (їй) подобається себе побалувати
		Він (вона) шукає будь-яку нагоду розважитися. Для нього (неї) важливо займатися тим, що дає задоволення
	Стимуляція	Він (вона) шукає пригод та йому (їй) подобається ризикувати. Він (вона) хоче мати життя повне вражень
		Йому (їй) подобаються сюрпризи і він (вона) завжди шукає нову діяльність, щоб зайнятися нею. Він (вона) вважає, що у житті важливо займатися багатьма різними

		справами
Збереження	Традиція	Для нього (неї) важливими є традиції. Він (вона) намагається дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв
		Для нього (неї) дуже важливо бути скромним та "триматися у тіні". Він (вона) намагається не привертати до себе увагу
	Конформізм	Для нього (неї) важливо завжди поводити себе правильно. Він (вона) намагається уникнути будь-яких вчинків, що можуть викликати осуд
		Він (вона) впевнений, що люди мають виконувати те, що їм кажуть. Він (вона) вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не спостерігає
	Безпека	Для нього (неї) важливо, щоб уряд гарантував його безпеку від усіх загроз. Він (вона) хоче, щоб держава була сильною та могла захистити своїх громадян
		Для нього (неї) важливо жити у безпечному оточенні. Він (вона) уникає всього, що може загрожувати його (її) безпеці

У процесі аналізу надійності шкал, побудованих на основі пунктів портретного опитувальника цінностей Ш. Шварца (PVQ-21), було здійснено обчислення коефіцієнтів внутрішньої узгодженості (α Кронбаха) для кожної з десяти ціннісних категорій, включно з додатковим авторським блоком, що відображає сімейну трансмісію цінностей. Враховуючи обмежену кількість

індикаторів у більшості шкал, що складаються з двох або трьох пунктів прийнятним є рівень α у межах від 0,20 до 0,50, за умови теоретичної узгодженості тверджень (Tavakol, Dennick, 2011). Значення від 0,70 і вище є типовими лише для багатопунктових шкал і не можуть вважатися єдиним критерієм прийнятності у цьому контексті (Tavakol, Dennick, 2011).

Результати аналізу засвідчили, що найвищий рівень внутрішньої узгодженості продемонструвала шкала «Передача цінностей у родині», що складалася з шести авторських пунктів (fam1–fam6) і мала значення $\alpha = 0,852$. Серед шкал PVQ-21 найбільш узгодженою виявилася шкала «Досягнення» (pvq4, pvq13), для якої α становить 0,570. Достатній рівень надійності також продемонстрували шкали «Доброзичливість» (pvq12, pvq18; $\alpha = 0,517$), «Стимуляція» (pvq6, pvq15; $\alpha = 0,501$), «Універсалізм» (pvq3, pvq8, pvq19; $\alpha = 0,470$), «Гедонізм» (pvq10, pvq21; $\alpha = 0,434$) та «Конформізм» (pvq7, pvq16; $\alpha = 0,314$). У межах припустимого рівня внутрішньої узгодженості для коротких шкал перебувають «Безпека» (pvq5, pvq14; $\alpha = 0,272$), «Самостійність» (pvq1, pvq11; $\alpha = 0,245$) і «Традиції» (pvq9, pvq20; $\alpha = 0,198$). Найнижчий показник α було зафіксовано для шкали «Влада» (pvq2, pvq17; $\alpha = 0,185$) (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Індикатори та надійність шкал цінностей і сімейного впливу (α Кронбаха)

Цінність	Змінні (pvq1 – pvq21)	Альфа Кронбаха
Доброзичливість	pvq12, pvq18	0,517
Конформізм	pvq7, pvq16	0,314
Традиції	pvq9, pvq20	0,198
Самостійність	pvq1, pvq11	0,245
Стимуляція	pvq6, pvq15	0,501
Гедонізм	pvq10, pvq21	0,434
Досягнення	pvq4, pvq13	0,570

Влада	pvq2, pvq17	0,185
Безпека	pvq5, pvq14	0,272
Універсалізм	pvq3, pvq8, pvq19	0,470
Передача цінностей у родині	fam1, fam2, fam3, fam4, fam5, fam6	0,852

Для аналізу було побудовано 11 індексів, що узагальнюють базові цінності за PVQ-21, а також індекс родинного впливу (fam_mean). У таблиці Case Processing Summary зазначено, що для кожної з побудованих шкал валідними виявилися дані 290 респондентів (96.7% вибірки). У 10 випадках (3.3%) були зафіксовані пропущені значення, які були виключені з подальшого аналізу за принципом listwise deletion. Для оцінки загальної структури та поширення значень по кожному з побудованих індексів було проведено розрахунок розширеної описової статистики, включаючи середнє значення, медіану, стандартне відхилення, кватилі, крайні значення (extremes), а також побудовано гістограми з накладеною кривою нормального розподілу. Також було обчислено процентилі (5, 10, 25, 50, 75, 90, 95), що дозволяє краще оцінити варіативність відповідей і наявність потенційних викидів. Крім того, для кожної змінної було здійснено перевірку нормальності розподілу за допомогою критеріїв Шапіро–Уїлка та Колмогорова–Смирнова, а також візуально — через побудову нормальних кривих на гістограмах та Q-Q-плотів. За результатами аналізу нормальність розподілу не підтвердилася, що було враховано при виборі подальших методів статистичного аналізу (зокрема, використано непараметричні критерії).

З метою виявлення можливих гендерних відмінностей у рівні вираженості базових цінностей було проведено непараметричний тест Манна–Уїтні (U-test). Для змінної доброзичливість (benevolence_mean) результати виявилися статистично незначущими: $U = 7156.50$; $Z = -1.574$; $p = 0.115$. Середній ранг жінок (gender = 1; $M_r = 144.09$) виявився нижчим, ніж у чоловіків (gender = 2; $M_r = 161.97$), однак ця різниця не досягла рівня статистичної значущості при

$\alpha = 0.05$. Це свідчить про відсутність гендерних відмінностей у доброзичливості в межах даної вибірки.

Для цінності універсалізму (*universalism_mean*) було виявлено статистично значущу різницю між статями: $U = 6617.00$; $Z = -2.417$; $p = 0.016$. Середній ранг для жінок становив 141.67, для чоловіків — 169.36, що вказує на вищий рівень вираження універсалістських установок серед чоловіків.

При обробці даних цінності конформізму (*conformity_mean*) також було виявлено статистично значущу гендерну відмінність ($U = 6455.50$; $Z = -2.683$; $p = 0.007$). У середньому респондентки ($M_r = 156.05$) демонстрували вищі показники, ніж респонденти чоловічої статі ($M_r = 125.43$), що вказує на сильнішу орієнтацію жінок на дотримання соціальних норм, правил і очікувань. Аналогічна тенденція спостерігається і щодо цінності традиції (*tradition_mean*), для якої також зафіксовано значущу різницю за статтю ($U = 5038.00$; $Z = -4.554$; $p < 0.001$). Середній ранг жінок склав 159.41, у чоловіків — 107.47. Це свідчить про виразнішу орієнтацію жінок на підтримку культурної спадщини, релігійних норм та сімейних звичаїв.

За шкалами «безпека» (*security_mean*) та «влада» (*power_mean*) вищі показники були зафіксовані серед чоловіків. Зокрема, середній ранг респондентів чоловічої статі за цінністю безпеки становив 176.14, тоді як у жінок — 136.29, що є статистично значущою різницею ($U = 5417.50$; $Z = -3.453$; $p = 0.001$). Ще більш вираженим виявився розрив у сприйнятті цінності влади: середній ранг чоловіків дорівнював 189.97, тоді як у жінок — лише 134.92. Статистична перевірка підтвердила цю відмінність як високозначущу ($U = 5112.00$; $Z = -4.827$; $p < 0.001$). Для цінності досягнення (*achievement_mean*) було виявлено статистично значущу різницю між респондентами різної статі ($U = 6258.50$; $Z = -2.997$; $p = 0.003$). Середній ранг чоловіків ($M_r = 174.27$) суттєво перевищує відповідний показник серед жінок ($M_r = 140.07$). Це вказує на вищу вираженість орієнтації на особистий успіх, соціальне визнання та досягнення цілей саме серед чоловіків. Для цінності гедонізму (*hedonism_mean*) результати тесту Манна–Уїтні також засвідчили

наявність статистично значущої гендерної відмінності ($U = 5489.00$; $Z = -4.115$; $p < 0.001$). Середній ранг чоловіків ($M_r = 181.81$) виявився вищим порівняно з жінками ($M_r = 135.45$), що свідчить про більш виражену орієнтацію чоловіків на задоволення, насолоду та прагнення до життєвих утіх.

Для цінності стимуляції (*stimulation_mean*) результати тесту не виявили статистично значущих гендерних відмінностей ($U = 7292.50$; $Z = -1.346$; $p = 0.178$). Хоча середній ранг чоловіків ($M_r = 160.10$) був вищим порівняно із середнім рангом жінок ($M_r = 144.70$), ця різниця не досягла рівня статистичної значущості при $\alpha = 0.05$. Отже, у межах досліджуваної вибірки відсутні достовірні підстави стверджувати, що прагнення до новизни, ризику або емоційного збудження суттєво відрізняється між студентами різної статі.

Для цінності самостійності (*selfDirectionMean*) також не було виявлено статистично значущих гендерних відмінностей ($U = 7280.50$; $Z = -0.861$; $p = 0.389$). Середній ранг серед чоловіків є вищим ($M_r = 154.49$) порівняно з жінками ($M_r = 144.65$), але ця різниця не є значущою. Це дає підстави вважати, що прагнення до незалежності у мисленні та виборі поведінки є однаково притаманним студентам обох статей.

Тест Манна–Уїтні, проведеного для індексу родинного впливу (*fam_mean*), засвідчив наявність статистично значущих гендерних відмінностей ($U = 6586.00$; $Z = -2.451$; $p = 0.014$). Середній ранг жінок ($M_r = 155.47$) виявився вищим, ніж у чоловіків ($M_r = 127.22$), що свідчить про більш високий рівень сприйняття родинного впливу серед респонденток. Цей результат може вказувати на те, що студентки частіше інтерпретують виховання у сім'ї як значущий чинник у формуванні їхніх ціннісних орієнтацій.

Результати проведеного непараметричного аналізу свідчать про наявність низки статистично значущих гендерних відмінностей у вираженості базових людських цінностей. Чоловіки, порівняно з жінками, демонструють вищі середні ранги за такими цінностями, як універсалізм, безпека, влада, досягнення та гедонізм. У жінок було зафіксовано вищі показники за

шкалами конформізму, традиції, а також індексу родинного впливу, що може свідчити про їхню вищу орієнтацію на дотримання соціальних норм, підтримку культурних і сімейних цінностей, а також чутливість до виховних впливів у родинному контексті. Для таких цінностей, як доброзичливість, стимуляція та самостійність, статистично значущих гендерних відмінностей в межах досліджуваної вибірки не було виявлено.

Аналіз кореляційних зв'язків із використанням коефіцієнта Спірмена дозволив виявити низку статистично значущих зав'язків між рівнем родинного впливу та вираженістю базових цінностей (Додаток Б). Найсильніші позитивні зв'язки спостерігались між індексом *fam_mean* та такими цінностями, як конформізм ($\rho = 0.322$; $p < 0.001$), традиція ($\rho = 0.327$; $p < 0.001$) та безпека ($\rho = 0.175$; $p = 0.003$). Це вказує на те, що родинне виховання у більшій мірі сприяє формуванню орієнтації на дотримання соціальних норм, збереження культурних традицій, стабільність та передбачуваність.

Крім того, було виявлено слабкі, але статистично значущі кореляції між *fam_mean* і такими цінностями, як самостійність ($\rho = 0.152$; $p = 0.008$) та універсалізм ($\rho = 0.102$; $p = 0.078$ — на межі статистичної значущості). Це свідчить про те, що, родинне середовище сприяє формуванню нормативних орієнтацій, але не виключає розвитку автономних установок.

Для таких цінностей, як влада, досягнення, гедонізм, стимуляція та доброзичливість, статистично значущих зв'язків із родинним впливом виявлено не було (усі $p > 0.05$), що вказує на відносну незалежність цих орієнтацій від сприйняття сімейного контексту. Особливо показовою є відсутність кореляції між *fam_mean* та гедоністичними чи владними цінностями, що свідчить про автономність механізмів їх формування — ймовірно, під впливом особистісних рис або позасімейного соціального середовища.

В ході дослідження було здійснено кількісний аналіз ролі родинного виховання у формуванні ціннісних орієнтацій студентів бакалаврату

НаУКМА. За результатами опрацювання 290 валідних анкет створено одинадцять індексів, що відображають десять основних базових цінностей за моделлю Ш. Шварца та було емпірично підтверджено роль родинного виховання як чинника формування нормативних цінностей. Результати статистичної обробки інформації засвідчили, що шкали, побудовані за PVQ-21, демонструють прийнятний рівень внутрішньої узгодженості, а шкала сімейного впливу має високий показник надійності ($\alpha = 0,852$). Результати непараметричного аналізу Манна–Уїтні виявили наявність низки гендерних відмінностей: чоловіки продемонстрували вищу орієнтацію на владу, гедонізм, досягнення та безпеку, а жінки — на традиції, конформізм і родинну передачу цінностей. Кореляційний аналіз Спірмена дозволив встановити, що родинне виховання статистично пов'язане насамперед з нормативними цінностями: конформізмом, традицією та безпекою, що підтверджує ключову роль сім'ї як джерела нормативної соціалізації. Окрім цього, було зафіксовано слабкі, але статистично значущі зв'язки між родинним впливом і такими цінностями, як самостійність та універсалізм.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження було здійснено комплексний аналіз ролі сімейного виховання у формуванні та міжпоколінній передачі ціннісних орієнтацій студентів бакалаврату Національного університету «Києво-Могилянська академія». На теоретичному рівні було проаналізовано провідні підходи до вивчення природи цінностей, зокрема мотиваційну теорію Ш. Шварца, когнітивну модель М. Рокіча, гуманістичні уявлення К. Роджерса та А. Маслоу, а також соціокультурні концепції А. Бандури, Ч. Кулі та П. Бурдьє, що забезпечило багатовимірне розуміння процесів трансмісії цінностей у родинному середовищі. Для досягнення мети дослідження було використано кількісний підхід, зокрема опитувальник PVQ-21, доповнений авторським блоком запитань, що дозволив дослідити зв'язок між родинним вихованням і вираженістю базових цінностей у студентської молоді. Обробка даних

включала створення одинадцяти індексів, перевірку їхньої надійності та виконання серії статистичних тестів, що дозволили емпірично перевірити висунуті припущення. Отримані результати свідчать про наявність статистично значущого зв'язку між родинним вихованням і нормативними цінностями — конформізмом, традицією та безпекою. Це дозволяє зробити висновок про те, що саме сім'я продовжує відігравати ключову роль у формуванні цінностей, що регулюють дотримання соціальних норм, моральних засад та прагнення до стабільності. За результатами кореляційного аналізу також було зафіксовано помірні зв'язки між родинним впливом і такими цінностями, як самостійність та універсалізм, що засвідчує неоднорідність ефекту виховання: окремі родини можуть водночас підтримувати як нормативні, так і автономні установки. Результати непараметричного аналізу також продемонстрували низку гендерних відмінностей у ціннісних орієнтаціях. Зокрема, у чоловіків сильніше виражені орієнтації на досягнення, гедонізм, владу та безпеку, тоді як жінки продемонстрували вищі показники за шкалами традиції, конформізму й родинного впливу. Це вказує на відмінності в способах соціалізації залежно від гендерної належності та підтверджує гіпотезу про вплив родинного виховання на змістову ієрархію цінностей. Таким чином, проведене дослідження частково підтверджує наведену гіпотезу, що сімейне виховання впливає на передачу та успадкування цінностей а також, що існують гендерно зумовлені відмінності в передачі та успадкуванні цінностей. Отже, родинне виховання виступає важливим чинником формування ціннісних орієнтацій студентів. Сім'я задає рамки соціально прийнятної поведінки та впливає на структуру особистісної мотивації, закладаючи основу для майбутнього морального вибору.

Список використаних джерел

1. Берегова, Н., & Федорчук, П. (2020). Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*, (6), 10–15.
2. Бондаренко, Н.Б., Крутогорська, О.В. (2018). Використання виховного потенціалу сім'ї у формуванні ціннісних основ особистості старшого дошкільника (ст. 3).
3. Бурдье, П. (1998). Структура, габітус, практика. *Журнал соціології та соціальної антропології*, 1(2), 562–564.
4. Матяж, С. В., Березянська, А. О. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій (ст.1-4).
5. Babbie, E. (2015). *The Practice of Social Research* (14th ed.). Cengage Learning.
6. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall.
7. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice-Hall.
8. Bourdieu, P. (1977). Frontmatter. In R. Nice (Trans.), *Outline of a Theory of Practice* (pp. i–iv). frontmatter, Cambridge: Cambridge University Press.
9. Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital* (pp. 241–258). Greenwood. https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
10. Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2nd ed.) (R. Nice, Trans.). Sage Publications, Inc.
11. Cummins, J. (1988). *Empowering minority students*. Sacramento: California Association for Bilingual Education.
12. Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (5th ed.). SAGE Publications.
13. Herskovits, M. J. (1955). *Cultural Anthropology*. New York: Knopf.

14. Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology* (pp 1 – 11).
15. *International Journal of Sociology and Anthropology Research* (2016). The significance of social learning theories in the teaching of social studies education (pp.40-45). Vol. 2, No.1,
16. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper & Row.
17. Oles, P. K., & Hermans, H. J. M. (2010). Dialogical self theory and the study of human values: A conceptual framework. In D. Leontiev (Ed.), *Psychology of values* (pp. 105–126). Nova Science Publishers.
18. Pallant, J. (2020). *SPSS Survival Manual: A Step-by-Step Guide to Data Analysis Using IBM SPSS* (7th ed.). Open University Press.
19. Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin.
20. Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
21. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press.
22. Schwartz, S. H. (2006). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*, 5(2–3), 137–182.
23. Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, measurement, and applications. *Revue française de sociologie*, 47(4), 929–968
24. Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).
25. Steve Bruce & Steven Yearley (2006). *The Sage Dictionary of Sociology* (pp. 112).
26. Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making Sense of Cronbach's Alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53–55. <https://doi.org/10.5116/ijme.4dfb.8dfd>

27. Wentzel, K. R. (2002). *The contribution of social goal setting to children's school adjustment*. In A. Wigfield & J. Eccles (Eds.), *Development of Achievement Motivation* (pp. 221–246). Academic Press.

ДОДАТОК А

Шановні студенти!

Ця анкета є частиною дослідження на тему «Роль сімейного виховання у формуванні та передачі сімейних цінностей». Метою опитування є вивчення того, які цінності є важливими для студентської молоді, та який вплив на їх формування має досвід сімейного виховання. Опитування є анонімним, результати будуть використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей. На кожне твердження оберіть варіант, який найкраще відображає те, наскільки ця особа схожа на Вас. Заповнення анкети займе приблизно 7–10 хвилин.

Щиро дякую за участь!

1. Для нього (неї) важливо вигадувати нові ідеї та бути творчою людиною. Йому (їй) подобається все робити у свій оригінальний спосіб
 - Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
2. Для нього (неї) важливо бути багатим. Він (вона) бажає мати багато грошей та дорогі речі
 - Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене

- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

3. Для нього (неї) дуже важливо, щоб у ставленні до людей в усьому світі була рівність. Він (вона) впевнений, що у всіх мають бути рівні можливості у житті

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

4. Для нього (неї) важливо демонструвати всім свої здібності. Він (вона) хоче, щоб люди захоплювалися тим, що він (вона) робить

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

5. Для нього (неї) важливо жити у безпечному оточенні. Він (вона) уникає всього, що може загрожувати його (їй) безпеці

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене

- Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
6. Йому (їй) подобаються сюрпризи і він (вона) завжди шукає нову діяльність, щоб зайнятися нею. Він (вона) вважає, що у житті важливо займатися багатьма різними справами
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
7. Вінн (вона) впевнений, що люди мають виконувати те, що їм кажуть. Він (вона) вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не спостерігає
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
8. Він (вона) вважає важливим вислухати думки людей, що від моїх відрізняються. Навіть якщо він (вона) не згоден з ними, він (вона) все одно бажає зрозуміти їх точку зору
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене

- Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
9. Для нього (неї) дуже важливо бути скромним та "триматися у тіні". Він (вона) намагається не привертати до себе увагу
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
10. Для нього (неї) важливо добре проводити час. Йому (їй) подобається себе побалувати
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись
11. Для нього (неї) важливо самостійно приймати рішення про те, що робити. Йому (їй) подобається бути вільним та не бути залежним
- Дуже схоже на мене
 - Схоже на мене
 - Досить схоже на мене
 - Трохи схоже на мене
 - Не схоже на мене
 - Зовсім не схоже на мене
 - Важко визначитись

12. Для нього (неї) дуже важливо допомагати оточуючим людям. Він (вона) хоче дбати про їх благополуччя

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

13. Для нього (неї) дуже важливо бути успішним. Він (вона) сподівається, що люди визнають його (її) досягнення

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

14. Для нього (неї) важливо, щоб уряд гарантував його (її) безпеку від усіх загроз. Він (вона) хоче, щоб держава була сильною та могла захистити своїх громадян

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

15. він (вона) шукає пригод та йому (їй) подобається ризикувати. Він (вона) хоче мати життя повне вражень

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

16. Для нього (неї) важливо завжди поводити себе правильно. Він (вона) намагається уникнути будь-яких вчинків, що можуть викликати осуд

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

17. Для нього (неї) важливо бути шановною людиною. Він (вона) хоче, щоб люди робили те, що він (вона) скаже

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

18. Для нього (неї) важливо бути відданим своїм друзям. Він (вона) хоче присвятити себе близьким людям

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене

- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

19. Він (вона) твердо впевнений, що люди повинні дбати про природу. Для нього (неї) важливо турбуватися про довкілля

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

20. Для нього (неї) важливими є традиції. Я намагаюся дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

21. Я шукаю будь-яку нагоду розважитися. Для мене важливо займатися тим, що дає задоволення

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене

- Важко визначитись

22. У моїй родині було прийнято відкрито говорити про те, що правильно, а що — ні. З дитинства ми обговорювали важливі цінності.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

23. У моїй родині існували традиції — спільні свята, звички, обряди, які допомогли мені сформуванню уявлення про важливе в житті.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

24. Я навчався/навчалася поважати інших, спостерігаючи за поведінкою батьків або старших. Вони були прикладом для мене.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

25. Мене виховували з любов'ю та розумінням. Мені дозволяли висловлювати свою думку, і до неї прислухалися.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

26. У моїй родині часто повторювали важливі настанови або правила, які досі залишаються для мене значущими.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

27. Я завжди відчував/відчувала, що належу до родини, де цінності були спільними для всіх, а не лише нав'язаними ззовні.

- Дуже схоже на мене
- Схоже на мене
- Досить схоже на мене
- Трохи схоже на мене
- Не схоже на мене
- Зовсім не схоже на мене
- Важко визначитись

Демографічний блок:

1. Стать

- Чоловіча
- Жіноча
- Інша

2. Вік

- Ваша відповідь

3. Курс навчання

- 1 БП
- 2 БП
- 3 БП
- 4 БП
- 1 МП
- 2 МП

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1.

Матриця коефіцієнтів кореляції Спірмена між індексами цінностей та родинного впливу

		benevolence_mean	conformity_mean	tradition_mean	security_mean	power_mean	achievement_mean	hedonism_mean	universalism_mean	stimulation_mean	selfDirectionMean	fam_mean	
Spearman's rho	benevolence_mean	Correlation Coefficient	1,000	-,008	,018	,178**	-,004	,158**	,036	,289**	,208**	,161**	,066
		Sig. (2-tailed)		,887	,753	,002	,940	,006	,536	,000	,000	,005	,255
		N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	296	299
	conformity_mean	Correlation Coefficient	-,008	1,000	,235**	,156**	,167**	,120*	-,116*	,098	-,011	-,100	,322**
		Sig. (2-tailed)	,887		,000	,007	,004	,038	,046	,091	,845	,085	,000
		N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	296	299
	tradition_mean	Correlation Coefficient	,018	,235**	1,000	-,149*	-,088	-,173**	-,286**	-,037	,012	,039	,327**
		Sig. (2-tailed)	,753	,000		,010	,130	,003	,000	,524	,843	,506	,000
		N	296	296	296	293	296	296	293	296	296	296	296
	security_mean	Correlation Coefficient	,178**	,156**	-,149*	1,000	,250**	,417**	,483**	,376**	,129*	,098	,175**
		Sig. (2-tailed)	,002	,007	,010		,000	,000	,000	,000	,027	,092	,003
		N	293	293	293	293	293	293	290	293	293	293	293
power_mean	Correlation Coefficient	-,004	,167**	-,088	,250**	1,000	,322**	,218**	,152**	,060	,071	,046	
	Sig. (2-tailed)	,940	,004	,130	,000		,000	,000	,009	,303	,223	,432	
	N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	296	299	
achievement_mean	Correlation Coefficient	,158**	,120*	-,173**	,417**	,322**	1,000	,375**	,243**	,185**	,140*	,023	
	Sig. (2-tailed)	,006	,038	,003	,000	,000		,000	,000	,001	,016	,695	
	N	299	299	296	293	299	299	299	296	299	296	299	
hedonism_mean	Correlation Coefficient	,036	-,116*	-,286**	,483**	,218**	,375**	1,000	,332**	,156**	,234**	-,008	
	Sig. (2-tailed)	,536	,046	,000	,000	,000	,000		,000	,007	,000	,888	
	N	296	296	293	290	296	296	296	296	296	296	296	
universalism_mean	Correlation Coefficient	,289**	,098	-,037	,376**	,152**	,243**	,332**	1,000	,271**	,280**	,102	
	Sig. (2-tailed)	,000	,091	,524	,000	,009	,000	,000		,000	,000	,078	
	N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	296	299	
stimulation_mean	Correlation Coefficient	,208**	-,011	,012	,129*	,060	,185**	,156**	,271**	1,000	,341**	,152**	
	Sig. (2-tailed)	,000	,845	,843	,027	,303	,001	,007	,000		,000	,008	
	N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	299	296	
selfDirectionMean	Correlation Coefficient	,161**	-,100	,039	,098	,071	,140*	,234**	,280**	,341**	1,000	,071	
	Sig. (2-tailed)	,005	,085	,506	,092	,223	,016	,000	,000	,000		,224	
	N	296	296	296	293	296	296	293	296	296	296	296	
fam_mean	Correlation Coefficient	,066	,322**	,327**	,175**	,046	,023	-,008	,102	,152**	,071	1,000	
	Sig. (2-tailed)	,255	,000	,000	,003	,432	,695	,888	,078	,008	,224		
	N	299	299	296	293	299	299	296	299	299	296	299	